

utasítások szükségét és örömmel fogjuk üdvözölni azok megjelenését, mert tőlük várjuk tanítóképzésünk színvonalának emelkedését. Ez alapon remélhető nagyobb egyöntetűség is a tanítóképzésünkben, sőt erősebb érzése annak, hogy a tanítóképzők, melyek oly sokféle felekezettek, nemzetiségűek, a közös nemzeti ügy szolgálatában állanak. — Magukról az utasításokról nem szólhatok, hisz még el sem készültek, de remélem, hogy már nem soká fognak késni és a tantervvel együtt kiadatni. E pontos feladatokat kitűző és utasítások által megvilágított tanterv új korszakát, az intensív belső munka korát fogja megnyitni tanítóképzésünk történetében.

MÁLNAI MIHÁLY.

A KÁRMÁN-EMLEKKÖNYV.★

E könyv elérte célját. A hála, tisztelet és szeretet talaján termett, s a legnemesebb módon róttá le a hála, tisztelet és szeretet adóját ama férfiú iránt, a ki egy negyedszázad óta oly nagy hatással volt közoktatásügyünk, tudományosságunk és egész nemzeti küzművelődésünk ügyére.

Az érdem felismerése és megbecsülése is érdem. Méltán tarthatnak azért számot nemzeti küzművelődésünk halábjára mindazok, a kik e szép könyv megírásában közreműködtek. Első sorban a szerkesztők, a kik közül az egyiknek — fájdalom! — most már minden elismerés örökre későn van, a másikon azonban, ki egyébként is mintegy hú sáfárja Kármán philosophai és pædagogiai nagy gondolatainak, annál szívesebb örömmel rójuk le az elismerés adóját. De hála illeti a munkatársakat is, a kik akár a Mester életére és munkásságára vonatkozó visszaemlékezésükkel, akár az ő szellemi birodalma körébe eső tanulmányukkal segítettek elő kidomborítani ennek az igazán nagy pædagogusnak a jellemét és eszméit.

Nem mondhatni, hogy az a kép, melyet ez a könyv Kármán Mórról rajzol, teljesen hű kép volna. De hiszen ki is várna ilyesmit? A jóbarát a jóbarátról, a fiú atyjáról rajzolhat-e teljesen hű, fényt és árnyat egyaránt feltüntető képet?

Ez a könyv, rendeltetéséhez híven, csak a fényoldalakat rajzolja meg. De ebben aztán igaz és hű. Ott látjuk a lelkesedést, a szeretetet a Mester iránt minden ecsetvonásban; de sehol semmi túlzást, semmi

* Emlékkönyv Kármán Mór huszonötéves tanári munkásságának ünnepére. Szerkesztették Volf György és Waldapfel János. Budapest, 1897. Eggenberger. Nagy 8.-rét 308 l.

izléstelenül rikitó színezést. Mintha csak a Mester nemes egyszerűsége ihletné képe munkásait, a kik az ihlet perczében öntudatlanul megérik, hogy hűtlen lenne a kép, mihelyt többet mondanának a kelletténél. Minek is volna a sok dicsérő szó, mikor ott van a sok szép *tett*? Beszéljenek azok a szavak helyett. És a tettek beszélnek, olyan szépen, olyan ékesen, hogy az embert valóságos meghatottság és lelkesedés szállja meg ennek az ideáljaiért küzdő, szenvedő és lelkesedő férfiúnak a láttára.

Kármánnak sok ellensége volt; sokan értették félre szándékait, meg nem értették eszméit, kicsinyelték törekvéseit, gyalázták alkotásait. Jőjjenek ellenségei, kicsinylői és gyalázói, olvassák el ezt a könyvet, győződjenek meg róla, miképen lelkesednek ez emberért az ország legkiválóbb tudósai és tanítói, mikép szállnak síkra mellette és alkotásai mellett. Jőjjenek azok is, a kik tőle távol, az ellentétes nézetek közepett tanácstalanul, közönyösen tekintenek a küzdelemre, és e könyv megmondja nekik, melyik részre álljanak. Jőjjenek végül a jóbarátok, gyönyörködjenek még egyszer abban a szép pályafutásban, melynek vezérlő csillaga: élni, halni az ideálokért!

I.

A könyv első része, Kármán életét * és munkásságát ismerteti.

A magyar alföld metropolisának, Szegednek a szülőtte ő, melynek magyarsága, párosúlva szabadságharczunknak dicső és az elnyomatásnak szomorú emlékeivel, adta meg jellemének azt a nemes hazafias vonást, mely csendes, egyszerű, eszmélődő természetébe olvadva, egész élete munkásságának annyira hazafias irányt adott. Bármennyire uralkodjék, is az ész a szíven, sohasem szabadulhat meg teljesen hatása alól. Ki tudja vajjon annak is, hogy a mi középiskolai tanterveinkben oly erősen kidomborodik a nemzeti elem, korábban és nagyobb mértékben, mint Európa bármely művelt nemzetének a tantervében, — nincsen-e nagy része annak az áldott szegedi földnek és az ötvenes évek mély hazafiúi fájdalomának? — Egyszerű, szegény, de példás tisztaságú családi tűzhelyen, egy prófétai lelkű tudós rabbi lelkesítő társaságában érlelődik meg jellemének egyszerű nemessége, erkölcsiségének szepőlőnlen tisztasága, gondolkodásának ideális szárnyalása. Elméje gazdagságát a piarista gymnasium, Lőw Lipót rabbi könyvei és tudománya, majd a bécsi egyetem fejtik ki. Bécsben Bonitz és Vahlen filologiai tanulmányokra serkentik, Zimmermann pedig megismerteti Herbart philosophiájával, mely ettől

* *Geréb József*, Kármán élete. — *Jónás János*, A lipcei időből. — *Goldziher Ignác*, Keleti séták.

kezdve állandó érdeklődése és tanulmányozása tárgya. Huszonkét éves korában a pesti egyetemen fényes sikerrel tette le a doctoratust, a mi akkor ritkaság volt. Annál inkább csodálkozott rajta «a jó Toldy Ferencz, bölcsészeti dékán, hogy egy zsidó vallású fiatal ember jelentkezett a szigorlatokra. Mi a célja? Mi a reménye? — kérdezősködött tőle jóakaró aggodalommal. Hisz akkor egyetemi és gymnasiumi katedra egyaránt felekezetiességhez vala kötve. Sérdekes megemlíteni, hogy a kiállott vizsgálat után Jedlik Ányosban, a physika censorában, nem voltak ily scrupulusok, s fényes feleleteért biztatta az új doktort, hogy legyen — physikus.» — A pesti izraelita hitközség csakhamar megválasztja középiskolai hittanárnak. Az új hittanár mindenütt figyelmet kelt széleskörű tudásával; ajánlják Eötvösnek, a ki meghallgatja pädagogiai eszméit és két évre kiküldi Lipcsébe a tanárképzés tanulmányozása végett, hol a nagyhírű Zillernek egyik legmeghittebb embere lesz. A lipcsei tartózkodás még döntőbb fontosságú volt életében, mint a bécsi. Sorsa el volt határozva, a tanári pálya lett osztályrésze, a pädagogia és philosophia tanulmányainak a főiránya. E külföldi utak adták meg Kármán műveltségének másik jellemző vonását: a széles európai látókört.

Lipcéből telve eszmékkel, égve az alkotás vágyától tért vissza Kármán. És valóban épen a legjobbkor. A kornak nagy szüksége volt a tanügy terén egy lelkes és képzett szellemre; Kármánnak viszont nagy szüksége volt egy olyan korszakra, a melyben alkotni lehet. Megtalálták egymást. Hazánk a kiegyezés után kezdte csak építeni az új Magyarországot, melynek a negyvennyolcadiki törvények csak alapját vetették meg. Sok munkás kézre volt szükség a nemzeti élet minden ágában, főleg pedig megfontolt, érett, megvalósítható és mégis fenkölt eszmékre. A tanügy terén Eötvös lánglelke már megalkotta a népoktatás szervezetét, de ez élettelen testbe még életet kellett önteni. Ezenkívül ott volt az egész középiskolai oktatásügy a maga egészében; szervezetével, tantervével, tanárképzésével, iskolakönyveivel egyetemben. Ezt jóformán egészen ujonnan kellett megteremteni, mert a Bach-korszak középiskolai hagyománya nem csak gyűlöletes volt, hanem sok tekintetben hiányos is.

Kármán 1871-ben a Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő Magyar Tanügy munkatársa, majd egyik szerkesztője, nem sokára pedig a Közoktatási Tanács jegyzője * lett. Alkalmos forum mindkettő agitatori munkássága kifejtésére. És valóban azt lehet mondani, a Kármán eszméi töltötték be és foglalkoztatták legnagyobbbrészt mindkét organumot. Sok eszmét megpendített ezekben Kármán, izgatott általán az egyetemi, különösen pedig a jogi oktatás reformja mellett is,** de legnagyobb hév-

* *Sebestyén Gyula*, Kármán és az Orsz. Közokt. Tanács.

** *Vécsey Tamás*, A Magyar Tanügy és a jogi oktatás reformja.

vel a középiskolai tanárképzés ügyét karolta föl, a melyet úgyszólván akkor kellett megteremteni, és a mely alapja volt a középiskolai oktatás reformjának is. Szabályzatot dolgozott ki a középiskolai tanárképzésről, melyet végre a közoktatási tanács és Pauler miniszter is elfogadott, s 1872-ben megszületett Kármán egyik legbecsesebb alkotása, a tanárképző intézettel kapcsolatos *gyakorló iskola*, melynek pædagogiai vezetésével Kármánt bízták meg.¹ Ez intézetnek olyasvalami volt a célja, a mit nálunk sokan ma is fölöslegesnek tartanak: tanítani tanított, még pedig művészileg, tudományosan is igazolható módon tanítani. Sokat kellett ennek az intézetnek küzdenie, míg külső és belső fejlettségének mai színvonalára emelkedett. De Kármán nem tárgított. A mily erősen támadták, ép oly erősen, sokszor kíméletlenül védekezett. Előtte semmi volt a személy az eszme, az intézmény mellett. Eszméje diadalt is aratott, kedves intézménye fölvirágozott, de alkotója népszerűsége árán.

Szoros összefüggésben van Kármánnak a tanárképzésre vonatkozó működésével másik nagy alkotása, az 1883-iki új középiskolai, különösen a *gymnasiumi tanterv* megalkotása.² A tanárképzés és a tanítás új módja új tantervet, különösen új módszeres utasításokat követelt. Kármánnak itt is sokat kellett küzdenie elveiért a régi, úgynevezett gyakorlatias, valójában elvtelen pædagógusok ellen. Ma azonban már általánosnak mondható nézet, melyben a külföld modernebb pædagógusai is osztoznak velünk,³ hogy gymnasiumi tantervünk, különösen a rávonatkozó utasítások igen kiváló pædagogiai alkotások, a melyek hosszú időn át alapját fogják tenni középiskolai oktatásunknak.

De Kármán nem csak az intézmény és a szervezet megteremtésén fáradozott, hanem arra is volt gondja, hogy azokba életet öntsön. A gyakorló iskola fölvirágzása attól függött, meg tudja-e nyerni Kármán a tanárjelöltek lelkét a tanítás ügyének. E célból először is mintaszerű előadásokat igyekezett tartani ő maga a jelöltek előtt. Feldolgozta a középiskolai disciplináknak csaknem valamennyi körét, tanított sok mindent, hogy bemutassa hallgatóinak a tanítás művészetét. Azonfelül ott volt folyton a jelöltek közt a tanári szobában; szívesen szolgált nekik utbaigazításokkal bármikor; résztvett még szórakozásaikban is; theoreticumaiiban fejtegette nekik a tanítás és nevelés alapelveit és gyakorlati kérdéseit. És elérte célját. A gyakorló iskola szorgalmasabb tanárjelöltjei, a kik igazán megértették Kármánt, valósággal lelkesedtek a tanítás

¹ Volf György, Kármán és a tanárképző-intézeti gyakorló iskola. — Staub Móricz, Naplómából.

² Klamarik János, Kármán érdemei a középiskolai törvény végrehajtása körül. — Fináczy Ernő, Gymnasiumi tantervünk.

³ Kármán hatása a külföldre.

művészetéért. Ma is ők a leglelkesebb és legbuzgóbb magyar tanárok, a kik igazán kedvvel és ambícióval tanítanak. Ha egyéb érdeme nem volna is Kármánnak és a gyakorló iskolának, már maga az elég dicsősége és érdeme volna, hogy megkedveltette növendékeivel pályájukat.

A középiskolai tantervek megalkotásával sem érte be Kármán. Gondja volt arra is, hogy minél teljesebben megvalósíthassák azokat. E célra a jó tanáron kívül jó tankönyvekre volt szükség. És Kármán a legnagyobb buzgósággal igyekezett jó tankönyveket teremteni.¹ Irt maga is, — különösen becses az ő magyar olvasókönyve — többet névtelenül idegenből fordított le vagy dolgozott át; azonfelül irányt, tanácsot, buzdítást adott másoknak is az írásra. Hogy egyebeket ne említsek, Simonyi magyar és Bartal-Malmosi latin nyelvtanai jórészt a Kármán gondolatainak a megtestesítései. Általán neki köszönhetjük, hogy németből fordított gyarló tankönyveink helyett a mi viszonyainkhoz illő, jó magyar tankönyveink, szóval virágzó tankönyvirodalmunk van.

A Kármán munkaköre azonban nem szorítkozott a középiskolai oktatás ügyére. Habár a népiskolai szervezet megalkotásában már nem lehetett is része, abban mindenesetre nagy része volt, hogy a népiskolai tanításban is egészségesebb szellem, a tankönyvekben pedig józanabb elvek, nemzetibb irányok honosodtak meg.² A tanítóképzésnek a szervezetére és tantervére is nagy hatása volt.³ Itt látszott meg legjobban, mily öntudatos mérséklettel tudta kitűzni a tanítás céljait, megválasztani eszközeit, meghatározni módszerét a növendékek igazi szükségletei szerint. Belevonta gondolkodása körébe a főiskolai oktatás ügyét is,⁴ folyóiratokban és önálló füzetekben izgatva különösen ama kedvelt eszméje mellett, hogy a középiskolai tanárképzés első sorban az egyetem philosophiai facultásának a feladata.

A köznevelés minden ága, minden kérdése érdekelte Kármánt. Ez különben természetes is egy olyan mély gondolkodónál, a tudásnak oly rengeteg területén otthonos philosophusnál, mint Kármán, a ki — mint a történeti fejlődés igaz tisztelője — mindent átvesz ugyan előzőitől, a mit értékesnek tart, de minden gondolatot újra gondol, új rendszerbe fűz, általán a bphilosophia és a pädagogia felfogásában és céljainak a kitűzésében egészen eredeti, nagy gondolkodónak mutatkozik, a kire hatással

¹ Kardos Albert, Kármán és a tankönyvirodalom. — Simonyi Zsigmond, Kármán Mór s a magyar nyelvtan. — Csengeri János, Kármán Mór irodalmi munkássága.

² Radó Vilmos, Kármán Mór hatása a népiskolára.

³ Szuppán Vilmos, Kármán munkássága a tanítóképzés körül.

⁴ Vécsey Tamás, A Magyar Tanügy és a jogi oktatás reformja. — Csengeri János, Kármán Mór irodalmi munkássága.

voltak ugyan az egyes philosophiai rendszerek és egyes nagy philosophusok vagy pædagogusok, mint például Herbart, de egyszerűen csak követője egyiknek sem lesz, hanem rendszerüket fejleszti, javítja, gondolataikat a maga rendszerébe illeszti, módosítja. Nála a pædagogia tulajdonkép a közművelődés elmélete, mely a nevelés gyakorlati munkásságát megelőzőleg az emberiség szellemi javait rendezzi, szervezi, egységes átvitelre és fölvételre képesekké teszi.¹

Tévedne azonban, a ki azt hinné, hogy Kármán csak nagy theoretikus, a ki a tanítás célját, eszközeit, módszerét elméletileg kitűnően megfogalmazza, a gyakorlattól azonban idegenkedik. Kármán ép oly kiváló tanító művész, mint a milyen nagy theoretikus. Az egyetemen is, mint magántanár, mindenkor kedvelt és sűrűn látogatott előadó volt; ² de tanító művészetének egész varázsát úgy a tanárjelöltekre, mint a gyermekekre, a gyakorló iskolán, főleg az ő kedvelt «kis osztályában», a latin nyelv tanítása közben fejtette ki. Itt Kármán utólérhetetlen volt. Az az egyszerűség, a hogyan a legbonyolódottabb kérdéseket is megoldotta, az a természetesség és könnyedség, a melylyel a legnehezebb didaktikai feladatokat is végezte, az a művészi objectivitás, a melylyel bele tudta magát élni a kis gyermekek lelki világába, az a lelkesítő, gyujtó hév, melylyel az egész osztályt bele tudta vinni a közös munkásságba, a személyes ráhatásnak az az ezerféle apró, alig észrevehető megnyilatkozása, melylyel tanítványai szívére és akaratára tudott hatni: mindez igazi művészet volt, s Kármán előadásait igazán minta-előadásokká tették.³

Ezekről szól, de nem csak *ezeket* mondja el a Kármán-Emlékkönyv első része, hanem eleven képben és egész nagyságában mutatja Kármán alakját.⁴ De ugyanekkor — inkább csak a sorok között, a tanulmányok egy cikke nyíltan — hirdet még egyebet is: hirdeti a magyar közélet kisszerűségét.

Az a férfiú, a kinek mai közoktatásunk fölvirágzásában első rangú szerepe volt, munkásságának huszonötödik évében ép az az egyszerű középiskolai tanár, a mi első évében volt. Ez a magyar közélet kisszerűsége.

¹ *Waldapfel János*, Kármán philosophiai és pædagogiai elmélkedésének alapvonásai.

² *Lederer (Lőrincz) Béla*, Egyetemen.

³ *Csathó Imre*, A gyakorló évek emlékeiből. — *Simonyi Jenő*, Gymnasista koromból. — *Héber Bernát*, A kis osztályban.

⁴ A már idézett cikkeken kívül *Wlassics miniszter*, *Bartal Antal* és *Rudó Antal* emléksorokkal, *Csengeri János* és *Lenkei Henrik* pedig költeménnyel fejezték ki tiszteletüket Kármán iránt.

És az a férfiú, a kinek korszakalkotó munkásságát az elismerésnek jóformán semmi külső jelével meg nem jutalmazták, munkásságának huszonötödik évében ép azzal a lelkesedéssel szolgálta a magyar közművelődés ügyét, mint első évében. Ez Kármán Mór nagysága.

II.

Az Emlékkönyv második része tanulmányokat foglal magában a közművelődés, az általános és részleges pädagogia, valamint a nevelés története köréből. E rész volna hivatva rá, hogy visszatükröztesse azt a hatást, melyet Kármán a mai tanító nemzedékre tett. E résznek kellene megmutatnia, hogy a Kármántól elhintett gondolatok micsoda eredményeket szültek; minő új gondolatoknak, terveknek, intézkedéseknek adtak létet; micsoda tanító eljárást honosítottak meg iskoláinkon. Azt hiszem, ez volna a szerkesztés helyes elve: az első rész mutassa be Kármánt magát, a második rész hatását.

A szerkesztők is így fogták föl feladatukat, úgy látszik. Csakhogy nem voltak következetesek kitűzött elvükhöz, bizonyos mellétekintetekről letérítették magukat a helyes útról, s egy másik szempontot is engedtek érvényre emelkedni: hogy minél több fényes név szerepeljen az Emlékkönyvben. Szó sincs róla, ezek a nevek — hazaiak úgy, mint külföldiek — emelik a könyv fényét, bizonyára becsét is növelik; csakhogy nem mutatják Kármán hatását a maga tisztaságában. Pedig ez tán még érdekesebbé tenné a könyvet, valóságos kulturhistóriai jelentőséget adna neki.

Viszont egy másik szempontról teljesen megfeledeztek a szerkesztők. Kármán nemcsak sajátképeni tanítványaira volt hatással, a gyakorlóiskola növendékeire és jelöltjeire, hanem részint tanítványai útján, részint munkái és személyes érintkezése által másokra is. Hányan vannak, a kiket Kármán ily közvetett úton nyert meg az ő pädagogiai elveinek, a kik az ő buzdítására és útmutatása mellett kezdtek tanulmányozni a Herbart-féle pädagogiai irányt és így lettek annak lelkes híveivé. Mikor a Kármán hatását kellett bemutatni, ezekre is tekintettel kellett volna lenni.

Azt sem tartom egészen helyes eljárásnak, hogy nem pädagogiai czikkek is belekerültek az Emlékkönyvbe, tisztán azon a czímen, hogy szerzőjük Kármán tanítványa volt. Hiszen így könnyen valóságos bábeli zavart mutathatott volna a könyv, a mi bizony becsét nem igen emelte volna. Szerencse, hogy tisztán szaktudományi kérdéseket tárgyaló fejtegetés kevés van az Emlékkönyvben, azoknak is némelyike vagy Kármán keltette szaktudományi gondolatokat ad elő, mint pl. Balassa József

czikke a beszédrészeknek mondattani funkciójuk szerinti felosztásáról, vagy legalább külsőleg igyekeznek kapcsolatot keresni a Kármán gondolataival, mint Bánóczy Józsefnek *Toldi a ponyván*, Riedl Frigyesnek *Arany egyik költeményéről*, Heller Bernátnak *Goethe Iphigeniájának ethicuma* cz. tanulmányai. Ellenben Stein Lajos (Bern) gyöngén fordított czikke *A socialis kérdés és a művészet-ről*, Hahn Adolf szép tanulmánya *Schiller Telljéről*, Kelemen Béla fejtegetése a *Költészet és tudomány-ról* tisztán szakszerű, Kármánnal semmi összefüggést nem mutató dolgozatok. Körösi József érdekes statisztikai kimutatásai is a fiúk és lányok értelmi tehetségének a jellemzésére inkább csak látszólag tartozik a közművelődés körébe.

Általános közművelődési kérdést fejteget Rein Vilmos (Jena) *Iskolai oktatás és népnevelés* cz. szép, mélyreható — de hasonlókép gyöngén fordított — czikke. A «népnevelés» itt a felnőttek oktatását jelenti. Azt fejtegeti benne, hogy korunknak egyik legnagyobb socialis problémája a nemzetiségi, vallási, vagyoni és egyéb ellentétek folytán bomladozó társadalmak socialis egységét megteremteni. Ezt pedig leg-hathatósabban a műveltség egységével lehet elérni. E munkán azonban nemcsak az iskolákban kell dolgozni a gyermekek nevelése útján, hanem a felnőttek nevelése útján is könyvtárak, múgyűjtemények, university extension-féle előadások által. — Ilyen általános közművelődési kérdést tárgyál Sebestyén Károly is záró cikkében, mely a magyar közvélemény érzéketlenségét panaszolja föl a művelődés kérdéseivel szemben, ügyesen hozván összeköttetésbe e körülményt Kármán sorsával.

A szorosan pædagogiai tartalmu czikkek igen különböző tárgyak-ról szólnak, s igen különböző értékűek. Vannak közöttük becses tanulmányok, vannak rövidesen odavetett ötletek. Vannak továbbá tisztán a Kármán felfogását és eljárását tárgyaló dolgozatok az eredetiségnek minden igénye nélkül; vannak általános pædagogiai elveket fejtegető tanulmányok kevés vagy semmi önállósággal; vannak teljesen eredeti szép fejtegetések is. Vannak értekezések az általános pædagogia köréből, az oktatás történetéből is, de legnagyobb részük módszertani vagy tantervi kérdéseket fejteget.

Általános pædagogiai kérdésekről szól Beöthy Zsoltnak *Költő és tanító* cz. szép és tanulságos czikke, melyben azt fejtegeti, hogy valamint a költőt, úgy a jó tanítót is eszmények hevítik igazi odaadó és sikeres munkára. A tanító eszményképe, melynek mintájára növendékeit akarja alakítani: a művelt, derék ember. Ez eszményért való hevülés tölti be szeretettel pályája és az ifjúság iránt, ez teszi igazán jó tanítóvá. Még sorsuk is hasonló: külsőleg sanyarúság, belsőleg lelki nyugalom. — Weszely Ödön *A pædagogia helye a tudományok sorában* cz. értekezésében ismerteti Kármán felfogását a tudományok osztályozásáról s

köztük a pædagogia helyéről. — Málnai Mihály az oktatás Herbart-féle fokozatait: a tapasztalatszerzést, fogalomalkotást, rendszerezést és alkotást veti össze Steinthal apperceptio-fokozataival: az identificáló, subsumáló, harmonizáló és productiv apperceptióval. Eredetiség nélkül, de gonddal készült tanulmány.

Van az Emlékkönyvben iskolaügyünk multjára vonatkozó két közlemény is. Az egyik Mika Sándor *Előkelő erdélyi szász ifjak neveltetése a múlt században* cz. dolgozata, mely Hermann Mihály brassói polgármesternek és ifj. Heydendorff Mihálynak nevelését írja le. Érdekes benne, hogy a szászok a múlt században meglehetősen idegenkedtek a német egyetemektől, megelégedtek a magyar iskolákkal. — A másik dolgozat az Angyal Dávidé *Keresztúri Pálról*, a XVII. század első felének egyik legkiválóbb magyar tanáráról, a kinek személyes hatása és módszere megérdemelt volna bővebb fejtegetést is.

Legszöbben mutatják Kármánnak és az újabb, Herbart-féle pædagogiai iránynak hatását az Emlékkönyvnek ama tanulmányai, a melyek módszertani kérdésekről szólnak. Ilyen mindenekelőtt Zlinszky Aladár nagy gonddal készült, szép tanulmánya *A történeti fokozatokról az irodalmi oktatásban*. A Herbart-féle hphilosophia egyik igen fontos alapelvét: hogy a nevelés menetének nagyjában meg kell egyeznie az emberiség fejlődésének a menetével — ismerteti a német pædagogosoknál, azután a Kármán felfogása és alkalmazása szerint, kimutatván a Kármán önállóságát e kérdésben is. Határozott véleményt azonban ő maga nem mond. Szorosan magyar irodalmi kérdést tárgyal Négyesy László cikke *A poétikai tanítás keretéről*. Igen becses adalék e dolgozat Kármán egyik didaktikai alkotásának, a poétika tárgyalásának, az ismeretéhez. Beszámol vele, a mit Kármánnál látott, de méltatja is felfogását, bár kellő discretióval. Kár, hogy módszerét nem részletezi jobban. — Albert József *A magyar stílus tanításáról* értekezik, némi útmutatást adva a követendő eljárásra nézve. — Körösi Sándor *Nehéz-e a magyar nyelv?* czímen arról beszél, hogy a gyakorló iskola inductiv módszerével sikerrel tanítja a fumei olasz tanulóknak a magyar nyelvet. — Szilasi Móríciz ismerteti a *Kármán-módszert a latin alaktanban*, Kármánnak egyik legszöbb didaktikai alkotását, mely egyébként ma már eléggé ismeretes. — Gyomlay Gyula bemutatja *Az olvasmányon alapuló görög alaktani tanítás rendszerezített anyagát a gyakorló főgymnasium V. és VI. osztályában*, mely szintén egyik becses adalék a gyakorló iskola praxisából.

A történelem köréből Marczali Henrik közöl *A történelem systematikájának alapja* hangzatos címe alatt egy sokat ígérő, keveset adó gondolattöredéket. Arról szól, hogy a történelemben nem elég az adatokat közölni a tanulókkal; sokkal fontosabb a csoportosítás, a rendszerezés, melynek központjai az emberiség fejlődésének nagy ethikai igaz-

ságai legyenek. Kár, hogy Kármán eme kedvelt studiumának a felfogásáról, módszeréről többet nem kapunk Marczalitól, Kármánnak egyik legkiválóbb tanítványától. — Márki Sándor *Priskos Rhetor az iskolában* cz. becses tanulmányában a byzancezi görög történetirő Attilánál tett követségének útleírását ajánlja Kármán után történelmi olvasmányúl, megjelölvén röviden feldolgozása módját is. Kármán e görög szerzőt igen becses iskolai olvasmánynak tartotta a hun-mondákkal kapcsolatban. Kissé tán túl is becsülte. Utóvégre is nem zárkozhatunk el teljesen ama történeti tény előtt, hogy Attila és a hunok, ha szerepelnek is a magyar mondákban, mint testvérnép, valójában mégsem magyarok, nem is közeli rokonaink. — Bauer Simon *A philosophia a középiskolában* czímen arról értekezik, hogy már az egyes szaktanároknak elő kellene készíteniök a philosophiai felfogást, úgy hogy a philosophia tanára tulajdonkép csak szerezné a már szerzett ismereteket.

Két becses matematikai dolgozat is jelent meg az Emlékkönyvben. Az egyik a Beke Manóé *A tárgyi körökről a középiskola matematikai oktatásában*, mely meggyőző erővel fejtegeti azt a nagyon szükséges elvet, hogy a matematikai szabályokat ne elvont számokon vagy értéktelen, képzeleti példákon gyakoroltassuk be, hanem gondosan megválasztott tárgyi körökből vett példákon. Így a mennyiségtan tanításában is fontos szempont lesz a tartalom, miáltal szoros összeköttetésbe lesz hozható a középiskola egyéb studiumaival, egyebek közt nemzeti életünkkel is, a tanuló érdeklődését is jobban föl tudjuk majd vele kelteni, mint holmi agyafúrt, mesterkélrt példákkal. — A másik tanulmány kiegészíti a Bekéét: Wagner Alajos *A physika a matematikai oktatásban*. Azt fejtegeti benne, hogy a physikai törvények matematikai igazolásában a matematikus legyen segítségére a physikusnak; furfangos példák helyett szedje példáinak legalább egy tekintélyes részét a physika köréből.

Péterfy Jenő az *Iskolai fegyelméről* közöl egy nem rendszeres, az erkölcsi fegyelmezés feladatának a megállapításában hiányos, de a tanító egyénisége nevelő hatását szépen és meggyőzően fejtegető cikket. — Rokon vele Beyer O. W. (Lipcse) czikke *Az iskolai kirándulások ügyéről Magyarországon*, melyben az iskolai kirándulások szoros kapcsolatát a középiskolai tanulmányokkal, nevelő hatásukat, végül szervezésük módját fejtegeti és ajánlja Magyarországnak, melynek «szép földje és érdekes népe, lakói, foglalkozásai, melyek sok helyt még közel állnak az emberi munka primitívebb fokaihoz, változatos ethnologiai és felekezeti viszonyai, dicső története, érdekes faunája és flórája, geologiai alkata, talajának felületi viszonyai és sok egyéb az okulásnak gazdag forrása».

Tantervi kérdések is több tanulmány íróját foglalkoztatják. Rombauer Emil általában kutatja *A középiskola feladatát*-t, mely szerinte: «A növendéknek az ember ethikus hivatásával való megismertetése s

bevezetése az ezen hivatásból folyó kötelességek gyakorlásába első sorban az iskola munkakörében, e mellett pedig belátáson alapuló érdek felköl-
tése az emberi ismeretek s a szellemi élet minden nyilvánítása iránt». —
Sevič Milán (Belgrád) *A classikus tanulmányokról a fiatal népeknél*
közöl gondosan, józan conservativismussal megírt tanulmányt, melyben
hangsúlyozza, hogy fiatal népek nem lehetnek el a classicus irodalmak
jótékony hatása nélkül, nem úgy mint a régi, művelt nemzetek, a me-
lyek már beolvasztották művelődésükbe az ókori classikusok szellemét. —
Petz Gedeon *Német irodalmi olvasmányunk cz.* cikke érdekesen fejte-
geti a német közművelődés cosmopolita irányát a múlt század végén és a
jelennek az elején, hova Goethe, Schiller, azonfelül Herbart működése is
esik. Azt tartja, a mi tanterveink nem csupán azért teszik Goethét és
Schillert fő olvasmányul, mert a legnagyobb írók, hanem egyuttal, mert
Herbart szellemében az egyetemes emberi eszmék iránti érdeklődést
akarják a tanulóknak felkölteni. De ezt a szellemet, a nemzetivel szem-
ben az emberit, ki is kell a növendékek előtt fejteni. A nemzeti érzés
elnyomásától ma már úgy sincs okunk tartani. — Alexander Bernát azt
a kérdést veti föl, hogy: *Kell-e a philosophia a középiskolában?* Szerinte
ha Németországon nem szerepel is a tantervben, mint önálló tárgy, nekünk
mégis meg kell tartanunk, mert nekünk sem népszerű philosophus íróink,
sem annyi egyetemünk nincs, mint Németországnak. Ha a középiskolából
kihagyjuk a philosophiát, nem lesz sehol. Már pedig a philosophiára, a
philosophiai gondolkodásra minden művelt népnek szüksége van. Apáthy
István *A természetrajz rendeltetése a középiskolában és a biologia helye*
a műveltségben czímen a Kármán gondolatkörébe sehogyssem illő cikket
írt, a melyben tanterveink alapelveinek és korunk művelődési szükség-
leteinek meg nem értése következtében merész, de kissé laikus tervekkel
áll elő középiskoláink reformjára nézve. A classikus nyelvek helyett a
természetrajzot, főleg a biológiát akarja a tanterv középpontjául meg-
tenni! — Végül Demek Győző ismerteti *Pestalozzi és Herbart az iskolai*
kézügyességről czímen e két nagy pädagogus gondolatait a kézügyesség
jellemképéről voltáról. Kár, hogy annyira sem nyilvánítja ki a saját né-
zetét, hogy legalább megmondaná, mely iskolába kívánná behozni a
kézi munkát.

Ime ezek vannak a Kármán-Emlékkönyvben, mely nemcsak e nagy
pädagogusunknak állit maradandó emléket, hanem pädagogiai irodal-
munknak tartalmi becsénél fogva is egyik legjobb könyve.

Ez emlékkönyv szép eszméinek a megvalósulása legyen az ünne-
pelt férfiú jutalma!

BALOGH PÉTER.